

МАУП

**НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА
ДИСЦИПЛІНИ**

**«Недержавний сектор в соціальній сфері»
(для бакалаврів)**

Київ - 2016

Підготовлено доцентом кафедри публічного адміністрування В.В. Утвенком

Затверджено на засіданні кафедри соціології та соціальної роботи (протокол №1 від 29.08. 2016 р.)

Схвалено Вченою Радою Українсько-Азербайджанського інституту соціальних наук і самоврядування Г.А. Алієва (протокол №1 від 31.08. 2016 р.)

Утвенко В. В. Навчальна програма дисципліни «Недержавний сектор в соціальній сфері» (для бакалаврів). – К.: МАУП, 2016. – 17 с.

Навчальна програма містить пояснювальну записку, тематичний план, зміст дисципліни «Недержавний сектор в соціальній сфері», вказівки до виконання контрольної роботи, теми контрольних робіт, питання для самоконтролю, а також список літератури.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Соціально-економічні та суспільно-політичні процеси, які відбуваються в українській державі в останні роки, зумовили нові підходи до розвитку соціальної сфери, яка є однією з найважливіших ознак становлення громадянського суспільства, ринкових відносин. Проголосивши курс на побудову соціально-орієнтованої ринкової економіки Україна взяла на себе зобов'язання дотримуватися основних державних соціальних стандартів та соціальних гарантій, забезпечити необхідний прожитковий мінімум населення. Крім держави, значна роль в розвитку соціальної сфери належить також органам місцевого самоврядування, а особливо громадським організаціям (різним громадським організаціям соціального спрямування, благодійним, волонтерським організаціям).

В останні роки роль недержавного сектору в соціальній сфері суттєво зросла, що пов'язано з подіями на Сході України, які призвели до значного потоку біженців з ряду районів Донецької та Луганської областей, активізації волонтерських організацій з матеріальної підтримки військовослужбовців АТО та цивільного населення.

«Недержавний сектор в соціальній сфері» є однією з дисциплін, що належить до тих, які створюють основну базу знань, необхідну для ефективної підготовки фахівців з соціальної роботи, в галузі державного управління та місцевого самоврядування.

Підготовка фахівців з соціальної роботи має на меті дати слухачам теоретичні знання та виробити в них практичні навички опрацьовувати й обґрунтовувати конкретні пропозиції, які стосуються актуальних проблем соціального забезпечення населення, а також соціальної політики держави та органів місцевого самоврядування, громадських (неурядових) організацій.

У зв'язку з цим у програмі вивчення дисципліни «Недержавний сектор в соціальній сфері» для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр міститься як теоретичний матеріал, так і специфіка застосування отриманих знань та навичок на практиці.

У ході вивчення даного предмету слухачі знайомляться з теоретико-методологічними засадами, об'єктом, предметом, метою та завданнями дисципліни, вивчають сутність, природу та особливості розвитку соціальної сфери в Україні, специфіку формування недержавного сектору в соціальній сфері. Всебічне опанування даної дисципліни дозволить слухачам **знати:**

- теоретичні основи розвитку соціальної сфери;
- сутність поняття «недержавний сектор» та його місце в соціальній сфері;
- особливості правового регулювання діяльності недержавних організацій в соціальній сфері;
- еволюцію розвитку соціальної сфери в Україні;
- появу та розвиток громадських (недержавних, неурядових) організацій та їх участь в соціальних процесах, які відбувалися в Україні;
- становлення та розвиток недержавного сектору в соціальній сфері в Україні в новітню добу;
- склад, види та основні напрямки діяльності служб соціального забезпечення в соціальній сфері;
- розвиток благодійництва та меценатства в Україні;
- становлення, розвиток та основні напрямки діяльності волонтерських організацій в Україні;
- особливості керування волонтерськими програмами;
- роль соціальних служб в організації управління в соціальній сфері;
- управління персоналом та соціальними процесами в недержавному секторі в соціальній сфері;
- особливості прийняття рішень в неурядових організаціях соціальної сфери;
- організаційний розвиток та моделі управління в недержавних організаціях соціальної сфери;
- проектний менеджмент в недержавних організаціях соціальної сфери;
- особливості залучення коштів недержавними організаціями на фінансування

соціальної сфери, окремих соціальних програм та проектів;

– розвиток соціального партнерства в Україні;

– зарубіжний досвід функціонування соціальних служб та недержавних організацій в соціальній сфері.

Отже, програма навчальної дисципліни «Недержавний сектор в соціальній сфері» спрямована на те, щоб дати слухачам знання теоретичних основ дисципліни та застосування ними здобутих знань, умінь та навичок на практиці.

Дисципліна «Недержавний сектор в соціальній сфері» викладатиметься з урахуванням найсучасніших інтерактивних методик.

МАУП

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

дисципліни

«Недержавний сектор в соціальній сфері»

№п/п	Назва змістового модуля і теми
	Змістовий модуль 1. Теоретичні засади дисципліни
1	Розвиток соціальної сфери в Україні. Недержавний сектор (неурядові організації) в соціальній сфері.
2	Правове регулювання діяльності недержавних організацій в соціальній сфері
	Змістовий модуль 2. Історія розвитку недержавних організацій в соціальній сфері
3	Історія формування соціальної сфери в Україні. Еволюція розвитку недержавних організацій в соціальній сфері.
	Змістовий модуль 3. Особливості діяльності неурядових організацій в соціальній сфері
4	Розвиток благодійництва та меценатства в Україні. Волонтерський рух.
5	Управління персоналом та соціальними процесами в недержавному секторі в соціальній сфері. Прийняття рішень в неурядових організаціях соціальної сфери.
6	Особливості залучення коштів недержавними організаціями. Розвиток соціального партнерства в Україні.
Разом годин: 81	

Зміст

дисципліни

«Недержавний сектор в соціальній сфері»

Змістовий модуль 1. Теоретичні засади дисципліни

Тема 1. Розвиток соціальної сфери в Україні. Недержавний сектор (неурядові організації) в соціальній сфері.

Сутність поняття “соціальна сфера”. Соціальна сфера в Україні та її складові. Сутність понять “соціальне забезпечення”, “соціальний захист”. Виникнення та розвиток системи соціального забезпечення населення в європейських країнах. Еволюція розвитку системи соціального захисту населення в Україні. Основні принципи соціального забезпечення. Сутність понять “недержавний сектор”, “третій сектор”, “громадська організація”, “неурядова організація”. Основні напрямки діяльності неурядових організацій в Україні. Напрямки та перспективи розвитку громадського сектору в Україні. Напрямки соціальної роботи неурядових організацій. Особливості співпраці неурядових організацій з органами влади.

Література [1; 4; 5; 7; 10; 12-14; 18; 20; 21; 23; 27; 30; 34]

Тема 2. Правове регулювання діяльності недержавних організацій в соціальній сфері

Основні правові форми та засади діяльності громадських організацій. Нормативно-правові акти з діяльності недержавних організацій в соціальній сфері. Принципи визначення статутної діяльності. Порядок реєстрації громадських організацій. Формування та функції органів управління. Форми звітування органів управління. Регулювання фінансової діяльності громадських організацій. Недержавний сектор та Цивільний кодекс України. Регулювання надання соціальних послуг неурядовими організаціями: реалії та перспективи.

Література [4-7; 12; 14; 18; 28; 30]

Змістовий модуль 2. Історія розвитку недержавних організацій в соціальній сфері

Тема 3. Історія формування соціальної сфери в Україні. Еволюція розвитку недержавних організацій в соціальній сфері.

Еволюція розвитку соціальної сфери в Україні. Розвиток громадських організацій в Україні в добу Київської Русі та в Литовсько-Польський період. Магдебурзьке право в Україні в XIV – XVIII ст. та його роль в формуванні інститутів міського самоврядування і захисті соціальних інтересів міських громад. Роль українського козацтва у формуванні соціальної політики в добу Речі Посполитої. Організації цехових ремісників в Україні. Благодійна та меценатська діяльність в Україні в добу Гетьманщини. Недержавний сектор в соціальній сфері в Україні в XIX — на початку XX ст. Діяльність українських громад в Наддніпрянській Україні. Кооперативний рух в Україні. Діяльність громадських організацій в Україні в період революції 1917-1920 рр. Недержавний сектор в соціальній сфері в Україні в Радянську добу. Створення політичних партій та громадських організацій в Україні в період перебудови. Партійно-громадське будівництво в Україні в роки незалежності. Відродження молодіжного руху в Україні наприкінці 80-х — в 90-ті рр. XX ст. Відновлення благодійної та меценатської діяльності в Україні в роки незалежності. Поява та розвиток волонтерства в Україні в новітню добу.

Література [4-9; 11; 12; 33]

Змістовий модуль 3. Особливості діяльності неурядових організацій в соціальній сфері

Тема 4. Розвиток благодійництва та меценатства в Україні. Волонтерський рух.

Сутність понять “благодійництво”, “благодійна організація”. Поява та розвиток благодійництва в Україні. Правове регулювання благодійної діяльності в Україні. Порядок створення та державної реєстрації благодійних товариств і установ. Підстави та порядок припинення діяльності благодійних товариств і установ.

Майнова основа благодійництва. Реалізація права власності благодійними товариствами і установами. Сутність поняття “меценатство”. Еволюція меценатської діяльності в Україні. Правове регулювання меценатства. Особливості фінансування соціально-культурної сфери з боку меценатів. Основні напрямки роботи меценатів в Україні. Роль зарубіжних меценатів у підтримці соціально-культурної діяльності в Україні. Сутність волонтерства. Поява волонтерства в сучасній Україні. Нормативно-правова база волонтерської діяльності в Україні. Основні напрямки волонтерської підготовки (роботи). Поняття та види волонтерських програм. Розробка волонтерської програми: оцінка потреб, роль координатора та персоналу. Методи та принципи залучення волонтерів. Мотивація волонтерів. Визнання та винагородження. Волонтерські програми та заходи волонтерських організацій з підтримки учасників АТО. Волонтерські програми з підтримки біженців із зони АТО.

Література [2; 4; 5; 7; 12; 14; 17; 22; 31]

Тема 5. Управління персоналом та соціальними процесами в недержавному секторі в соціальній сфері. Прийняття рішень в неурядових організаціях соціальної сфери.

Управління персоналом в недержавних організаціях соціальної сфери. Особливості управління персоналом на підприємствах та організаціях соціальної сфери недержавної форми власності. Кадрове забезпечення соціальної роботи. Фактори ризику в соціальному управлінні. Сутність управління соціальними процесами. Управління процесами зайнятості. Управління процесами міграції з боку недержавних організацій. Рішення як об'єднуючий процес в управлінні соціальною роботою, його зв'язок з основними функціями управління. Види рішень у стратегічному управлінні й особливості їх використання в громадських організаціях. Характеристики рішень в управлінні соціальною роботою. Етапи процесу прийняття рішень у соціальній сфері. Фактори, що впливають на прийняття рішень у соціальній сфері. Обмеження щодо прийняття рішень у

соціальної сфері. Моделі та методи прийняття рішень в управлінні соціальною роботою.

Література [7; 10; 13; 19; 21; 26-30; 34]

Тема 6. Особливості залучення коштів недержавними організаціями

Сутність поняття “фандрейзинг” (залучення коштів). Особливості залучення коштів неурядовими організаціями та благодійними фондами на розвиток соціальної сфери. Принципи фінансової стабільності недержавних організацій. Причини фінансової нестабільності недержавних організацій. Аналіз та планування у фандрейзингу. Чинники ефективного фандрейзингу. Формування бази даних потенційних благодійників або спонсорів. Методи ефективного фандрейзингу: аналіз прикладів. Форми соціального інвестування. Соціально орієнтований бізнес — що це? Звітування про використання коштів благодійника або спонсора. Сутність поняття “соціальне партнерство”. Роль неурядових організацій у вирішенні соціальних проблем та ефективного регулювання соціальної політики територіальних громад. Форми участі громадськості у прийнятті управлінських рішень. Напрямок розвитку місцевих ресурсів. Соціальне партнерство в Україні. Перспективні моделі фінансування соціальних проектів з місцевого бюджету. Правила залучення коштів з державного або місцевого бюджетів для надання платних соціальних послуг.

Література [1; 3-5; 7; 10; 14; 16; 18; 21; 24; 25; 28-30; 34]

ВКАЗІВКИ ДО ВИКОНАННЯ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

Підготовка студентами контрольної роботи передбачає розвиток навичок самостійного пошуку необхідної інформації, опрацювання та осмислення теоретичного і практичного матеріалу. Вибір теми – довільний.

Контрольна робота виконується на скріплених аркушах паперу формату А4. На титульній сторінці вказуються: назва дисципліни «Недержавний сектор в соціальної сфері»; прізвище, ім'я, по батькові студента, номер групи. Контрольна

робота має містити план і список літератури та повинна складатися зі вступу, кількох розділів та висновків. На останній сторінці ставиться дата виконання роботи та підпис студента.

У ході підготовки контрольної роботи студент має використовувати вітчизняні та іноземні інформаційні матеріали, самостійно проводити пошук документальної та фактографічної інформації, здійснювати систематизацію та узагальнення даних, виявляти ключові моменти, використовувати електронну пошту та телеконференції, застосовуючи методи пошуку в мережі Інтернет. У випадку необхідності слід проводити реферування документів, формуючи власні погляди на явища, події та процеси, базуючись на знанні граматичних форм.

ТЕМИ КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ

1. Розвиток соціальної сфери в сучасній Україні.
2. Сутність та основні складові соціальної сфери в Україні.
3. Недержавний сектор (неурядові організації) в соціальній сфері.
4. Правове регулювання діяльності недержавних організацій в соціальній сфері.
5. Історія формування соціальної сфери в Україні.
6. Еволюція розвитку недержавних організацій в соціальній сфері.
7. Становлення та розвиток недержавного сектору в соціальній сфері в Україні в новітню добу.
8. Особливості діяльності неурядових організацій в соціальній сфері.
9. Служби соціального забезпечення в соціальній сфері: види, склад.
10. Основні напрямки діяльності служб соціального забезпечення в Україні.
11. Розвиток благодійництва в Україні.
12. Сприяння благодійництву як складова державної соціальної політики.
13. Меценатська діяльність в Україні.
14. Волонтерський рух в Україні.
15. Роль волонтерських організацій в матеріальному забезпеченні бійців АТО.
16. Особливості керування волонтерськими програмами.

17. Роль соціальних служб в організації управління в соціальній сфері.
18. Управління персоналом в недержавному секторі в соціальній сфері.
19. Управління соціальними процесами в неурядових організаціях соціальної сфери.
20. Прийняття рішень в неурядових організаціях соціальної сфери.
21. Організаційний розвиток в неурядових організаціях соціальної сфери.
22. Моделі управління в недержавному секторі в соціальній сфері.
23. Основні напрямки соціальної роботи органів місцевого самоврядування як недержавних установ.
24. Роль бізнесу в соціальній підтримці населення України.
25. Проектний менеджмент в недержавних організаціях соціальної сфери.
26. Засади залучення коштів неурядовими організаціями.
27. Розвиток соціального партнерства в Україні.
28. Зарубіжний досвід розвитку неурядових організацій в соціальній сфері.
29. Еволюція розвитку недержавного сектору в соціальній сфері в зарубіжних країнах.
30. Сучасний стан функціонування неурядових організацій в соціальній сфері в зарубіжних країнах та використання закордонного досвіду в Україні.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Які галузі належать до соціальної сфери?
2. Розкрийте сутність поняття “соціальне забезпечення”.
3. Яким чином здійснюється соціальний захист населення України?
4. Розкрийте сутність поняття “недержавний сектор”.
5. Що таке громадська організація?
6. Розкрийте характерні особливості співпраці неурядових організацій з органами місцевого самоврядування.

7. Назвіть основні нормативно-правові акти з регулювання діяльності громадських організацій.
8. Коли було прийнято Закон України “Про соціальні послуги”?
9. Охарактеризуйте особливості правового регулювання надання соціальних послуг населенню з боку громадських організацій.
10. Яким чином територіальна громада впливала на підтримку соціально незахищених членів в добу Київської Русі?
11. Проаналізуйте роль церкви в соціальному захисті населення в історії України.
12. Як функціонувала система соціального захисту населення в дореволюційній Україні?
13. Висвітліть основні напрямки діяльності православних братств в Україні.
14. Розкрийте роль І. Мазепи в підтримці української культури.
15. Чи існували в Українській РСР громадські організації в соціальній сфері некомуністичного спрямування?
16. Назвіть громадську організацію, яка була створена першою в Україні в період “перебудови”.
17. Коли були створені перші молодіжні організації?
18. Висвітліть характерні особливості взаємодії громадських організацій з місцевими органами виконавчої влади в соціальній сфері.
19. Назвіть основні служби соціального забезпечення в Україні.
20. Вкажіть основні напрямки діяльності служб соціального забезпечення.
21. Які існують служби соціального забезпечення на підприємствах та в організаціях?
22. Розкрийте сутність поняття «благодійництво».
23. Вкажіть основні джерела фінансування благодійних організацій.
24. Висвітліть основні напрямки діяльності благодійних організацій в Україні.
25. Що таке меценатство?
26. Чим меценатство відрізняється від благодійної діяльності?
27. Яка роль належить гетьманові І. Мазепі в підтримці української культури?

28. Розкрийте сутність поняття волонтерство.
29. Опишіть процес становлення та розвитку волонтерського руху в Україні.
30. Назвіть основні шляхи залучення волонтерів до соціальної роботи.
31. Що таке волонтерська програма?
32. Хто здійснює керівництво волонтерськими програмами?
33. Покажіть роль волонтерських організацій в матеріальному забезпеченні бійців АТО.
34. Розкрийте сутність поняття “соціальна служба”.
35. Вкажіть основні функції соціальних служб.
36. Назвіть основні види соціальних служб в Україні.
37. Розкрийте сутність поняття «управління персоналом».
38. Яким чином здійснюється управління персоналом в недержавних організаціях соціальної сфери?
39. Які структури здійснюють управління соціальними процесами?
40. Які існують основні форми соціальної роботи?
41. Які фактори впливають на прийняття рішень в управлінні соціальною сферою?
42. Виділіть основні етапи процесу прийняття рішень в соціальній роботі.
43. Що таке організаційний розвиток?
44. Які принципи лежать в основі організаційного розвитку?
45. Висвітліть характерні особливості управління соціальним захистом населення на обласному рівні.
46. Розкрийте сутність та зміст поняття «проектний менеджмент».
47. Яким чином здійснюється проектний менеджмент в недержавних організаціях соціальної сфери?
48. Висвітліть процес розробки проекту.
49. Розкрийте сутність поняття «фандрейзинг».
50. Яким чином неурядові організації залучають кошти на фінансування соціальних програм?

51. Що таке соціально орієнтований бізнес?
52. Розкрийте сутність поняття «соціальне партнерство».
53. Яким чином здійснюється соціальне партнерство в Україні?
54. Назвіть основні форми участі громадськості в прийнятті управлінських рішень.
55. Коли вперше з'явилися недержавні організації в соціальній сфері в європейських країнах?
56. Яку роль відігравали середньовічні цехи в соціальному захисті своїх членів?
57. Яким чином здійснюється правове регулювання громадських організацій в зарубіжних країнах?
58. Проаналізуйте стан розвитку третього сектору в країнах колишньої Югославії.
59. Покажіть масштаби розвитку громадських організацій в США.
60. Яким чином здійснюється соціальне партнерство за кордоном?

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Основна

1. *Безпалько О. В.* Соціальна робота в громаді / О. В. Безпалько. — К.: ЦНЛ, 2005. - 176 с.
2. *Волонтерський рух в Україні: тенденції розвитку / Н. М. Комарова [та ін.]; Український держ. центр соціальних служб для молоді, Український ін-т соціальних досліджень.* - К.: [б.в.], 1999. - 112 с.
3. *Дуглас А. Дж.* Основные принципы фандрейзинга / А. Дж. Дуглас, К. Дж. Карлсон. – Пер. с англ.— Д.: Баланс-Бизнес Букс, 2007. — 240 с.
4. *Закон України “Про благодійну діяльність та благодійні організації»* від 05. 07. 2012 р. №5073-VI // ВВР України. - 2013. - №25. - Ст.252.
5. *Закон України “Про громадські об'єднання»* від 22.03. 2012 р. №4572-VI // ВВР України. - 2013. - №1. - Ст.1.

6. Закон України “Про місцеве самоврядування в Україні” від 21.05. 1997 р. №280/97-ВР // ВВР України. - 1997. - Ст.170.

7. Закон України «Про соціальні послуги» від 19.06. 2003 р. №966-IV // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http/ zakon2.rada.gov.ua/Laws/show/966-15](http://zakon2.rada.gov.ua/Laws/show/966-15).

8. *Історія держави і права України: підручник* / В. Д. Гончаренко, В. М. Єрмолаєв, В. О. Рум’янцев та ін. [за ред. В. Д. Гончаренка]. – Х.: Право, 2013. – 704 с.

9. *Історія українського суспільства : навч. посіб.* / [І. Д. Дудко та ін.]; за наук. ред. І. Д. Дудко. - К.: КНЕУ, 2011. – 597 с.

10. *Кнорринг В. П. Социальное управление. Государство, коллектив, личность: учеб.* / В. П. Кнорринг. - М.: Экзамен, 2008. - 687 с.

11. *Музыченко П. П. История государства и права Украины: Учеб. пособие* / П. П. Музыченко. – 5-е изд., испр. и доп. – К.: Знання, 2006. – 570 с.

12. *Наливайко Л. Р. Неурядові правозахисні організації в Україні: навч. посіб. для студентів ВНЗ* / Наливайко Л. Р., Грицай І. О., Дніпров О. С.; Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. – К.: Хай-Тек Прес, 2014. - 431 с.

13. *Руженський М. М. Соціальний захист населення в умовах формування ринкової моделі економіки України: монографія* / М. М. Ружевський; Ін-т підготов. кадрів держ. служби зайнятості України. - К.: ІПК ДСЗУ, 2013. - 317 с.

14. *Третій сектор в Україні: проблеми становлення* / М. Ф. Шевченко [та ін.]; ред. М. М. Ілляш; Український ін-т соціальних досліджень. - К.: Український ін-т соціальних досліджень, 2001. - 170 с.

15. *Трілленберг В. Проектний менеджмент: Конспект лекцій і семінарів* / В. Трілленберг. — Тернопіль: Економічна думка, 2002. — 96 с.

16. *Фандрейзинг для НДО.* — Кировоград: ЦПТИ, 2000. — 84 с.

17. *Чепурнов В. О. Благодійництво як пріоритетна форма некомерційної господарської діяльності: монографія* / В. О. Чепурнов, В. І. Ярема; Ужгород. нац. ун-т. - Ужгород: Ужгородська міська друкарня, 2008. - 143 с.

Додаткова

18. Бех В. П. Соціальне управління у контексті саморегуляції соціального організму країни: [монографія] / Володимир Бех, Юлія Бех, Сергій Попов; [за наук. ред. д-ра філос. наук, проф. В. П. Беха]. - Запоріжжя: Просвіта, 2012. - 571 с.
19. Брайсон Д. М. Стратегічне планування для державних і неприбуткових організацій / Д. М. Брайсон. - Л.: Літопис, 2004. — 352 с.
20. *Все вирішують ... стандарти*: посіб. для громадських організацій. — К.: РЦ Гурт, 2001. — 58 с.
21. *Виноградський М. Д.* Менеджмент в організації: навч. посіб. для студ. екон. спец. вузів / М. Д. Виноградський, А. М. Виноградська, О. М. Шканова. – К.: Кондор, 2002. – 654 с.
22. *Дослідження волонтерства*: практ. посіб.. — К.: РЦ “Гурт”, 2001. — 58 с.
23. *Досягнення успіху в менеджменті проектів* / М. Браун; Британська рада: Пер. з англ. — К., 2000. — 96 с.
24. *Зверев А. Ф.* Социальное партнерство в предпринимательстве / А. Ф. Зверев. — М.: Изд-во РУДН, 2001. — 109 с.
25. *Краплич Р. Р.* Залучення фінансування з місцевих джерел для неприбуткових організацій / Р. Р. Краплич. — Рівне, 2002. — 184 с.
26. *Матвієнко О. В.* Основи інформаційного менеджменту: навч. посіб. / О. В. Матвієнко. –К.: Центр навч. літ., 2004. - 128 с.
27. *Менеджмент НДО* / Т. В. Азарова, Л. К. Абрамов. — Кіровоград: ЦПТІ, 1999. — 84 с.
28. *Осноvy социальной работы*: Учебник. – М.: ИНФРА, 2002. – 395 с.
29. *Решетников А. В.* Процессное управление в социальной сфере: руководство / А. В. Решетников. - М.: Медицина, 2001. - 503 с.
30. *Соціальна робота*: Навч. посіб. // Соціальна робота. Книга 2. – К: ДЦССМ, 2002. – 440 с.
31. *Створення та керування волонтерською програмою*. — К.: Центр волонтеріату “Добра воля”, 2001. —68 с.

32. *Стратегічне* планування діяльності НДО. — Кіровоград: ЦПТІ 2000. —76 с.
33. *Субтельный О.* Украина. История [Текст] / О. Субтельный. – К.: Лыбидь, 1994. – 736 с.
34. *Сучасне* соціальне управління: філософія, методологія, практика: монографія / [Н. Г. Діденко та ін.; за заг. ред. Н. Г. Діденко]; Донец. держ. ун-т упр. - Донецьк: ВІК, 2010. - 375 с.

МАУП